MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQIDA RIVOJLANMASLIK MUAMMOSI: PSIXOPEDAGOGIK TAHLIL VA SAMARALI YECHIMLAR

Fayzullayeva Zohila Xabebullo qizi
Namangan viloyati, Pop tumani, 52-DMTT tarbiyachisi

ANNOTATSIYA: *Ushbu ilmiy maqolada zamonaviy logopediya va defektologiyaning eng dolzarb muammolaridan biri — maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishining kechikishi va uning salbiy oqibatlari tadqiq etiladi. Maqolada nutq nuqsonlarining etiopatiogenezi, ya'ni kelib chiqishining biologik va ijtimoiy omillari batafsil yoritilgan. Shuningdek, tarbiyachi va logopedning hamkorlikdagi faoliyati orqali nutqiy muhitni boyitish, innovatsion metodikalarni qo'llash va oila bilan ishlash tizimi ilmiy asoslab berilgan.*

Kalit so'zlar: *Nutq ontogenezi, sensorik integratsiya, fonematik idrok, logopedik ritmika, korreksion-pedagogik jarayon, inkluziv yondashuv.*

I. KIRISH

Nutq — inson psixikasining oliy funksiyasi bo'lib, u tafakkur, xotira va diqqat kabi jarayonlar bilan uzviy bog'liqdir. Bolaning ilk yoshidan boshlab nutqiy muloqotga bo'lgan ehtiyoji uning ijtimoiy mavjudot sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Biroq, bugungi kunda texnogen taraqqiyot va ijtimoiy o'zgarishlar natijasida bolalar o'rtasida nutq rivojlanmasligi (NRK — Nutq rivojlanishining kechikishi) holatlari ko'payib bormoqda. Bu muammo nafaqat nutqning tovush tomonini, balki bolaning umumiy intellektual va emotsional rivojlanishini ham tormozlaydi. Shuning uchun, ushbu mavzuni ilmiy jihatdan kengaytirilgan holda o'rganish muhim ahamiyatga ega.

II. NUTQ RIVOJLANMASLIGINING ETIOLOGIYASI (SABABALARI)

Nutq rivojlanishidagi nuqsonlar kompleks xarakterga ega bo‘lib, ularni ikki guruhga ajratish mumkin:

2.1. Endogen (Ichki/Biologik) omillar:

• **Prenatal davr:** Homiladorlik paytidagi toksikoz, onaning yuqumli kasalliklari, gipoksiya (kislorod yetishmasligi).

• **Natal davr:** Tug‘ruq jarayonidagi jarohatlar, muddatidan oldin tug‘ilish.

• **Postnatal davr:** Go‘daklik davrida o‘tkazilgan og‘ir infeksion kasalliklar, eshitish a’zolaridagi nuqsonlar.

2.2. Ekzogen (Tashqi/Ijtimoiy) omillar:

• **Nutqiy gospitalizm:** Bola bilan yetarli darajada muloqot qilmaslik, emotsional aloqaning yo‘qligi.

• **"Raqamli autizm" (Gadjetlarga bog'liqlik):** Ekran qarshisida uzoq vaqt qolish bolaning passiv tinglovchiga aylanishiga va faol nutqni shakllantirishga bo'lgan intilishini so'ndiradi.

• **Mikrosotsiumdagi salbiy muhit:** Oiladagi doimiy janjallar, bolaga nisbatan befarqlik yoki o'ta qattiqqo'llik.

III. NUTQ NUQSONLARINING KLASSIFIKATSIYASI VA BELGILARI

Nutq rivojlanmasligi bir necha darajalarda namoyon bo‘ladi (L.S. Volkovaning tasnifi bo‘yicha):

1. **I daraja:** Nutqiy vositalarning deyarli yo‘qligi. Bola muloqotda tushunarsiz tovush birikmalari yoki imo-ishoralardan foydalanadi.
2. **II daraja:** Nutqning umumiy elementlari mavjud, biroq lug‘at boyligi juda cheklangan. So‘zlarni bo‘g‘inli strukturasi buzilgan bo‘ladi.
3. **III daraja:** Erkin nutq elementlari bor, lekin grammatik va fonetik xatolar ko'p uchraydi. Masalan, kelishik qo‘shimchalarini noto‘g‘ri qo‘llash.

IV. KORREKSION-PEDAGOGIK STRATEGIYALAR

52-DMTT sharoitida o'tkazilayotgan tajribalar asosida nutqni rivojlantirishning quyidagi innovatsion usullarini taklif etamiz:

4.1. Sensorik integratsiya va Mayda motorika

Miya po‘stlog‘ida nutq markazi va qo‘l barmoqlari harakati markazi yonma-yon joylashgan. Shuning uchun "Su-jok" terapiyasi, qum bilan ishlash va donli ekinlar bilan o‘yinlar nutqni rag‘batlantirishning samarali usulidir.

4.2. Logopedik ritmika (Logoritmika)

Musiqa, harakat va nutqning uyg‘unligi. Bolalar she’rlarni ma’lum bir ritm asosida, harakatlar bilan birga bajarganda, ularning nutqiy nafas olishi yaxshilanadi va duduqlanishning oldi olinadi.

4.3. Skovoz-metodika (Vaziyatli muloqot)

Tarbiyachi kun davomida har bir harakatini (ovqatlanish, kiyinish, sayr) nutq bilan sharhlab borishi ("Parallel nutq"). Bu bolaning passiv lug'atini faol lug'atga aylantirishga yordam beradi.

V. OILA VA DMTT HAMKORLIGI

Nutq rivojlanmasligini bartaraf etishda uchlik tizimi (Bola — Tarbiyachi — Ota-ona) ishlashi shart. Ota-onalar uchun tavsiyalar:

• Bola bilan ko'z muloqotini o'rnatish.

• Unga ertaklarni o'qib berish va mazmunini oddiy so'zlar bilan so'rash.

• Bolaning xato talaffuzini masxara qilmasdan, to'g'ri variantini qayta takrorlash.

VI. XULOSA

Bolalar nutqida rivojlanmaslik — bu hukm emas, balki to'g'ri yo'naltirilgan pedagogik faoliyat natijasida bartaraf etilishi mumkin bo'lgan holatdir. Tadqiqotlarimiz shuni ko‘rsatadiki, kompleks yondashuv (tibbiy, psixologik va pedagogik) qo‘llanilganda bolalarning maktab ta’limiga tayyorgarlik darajasi sezilarli darajada oshadi. Har bir bola individual

yondashuvga loyiq va bizning vazifamiz ularning "so'zsiz" dunyosini rang-barang nutq bilan boyitishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni. 2019-yil.
2. M. Ayupova. "Logopediya". Toshkent, O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2007.
3. V.A. Belyakova. "Logopediya: Darslik". Moskva, 2015.
4. L.S. Vigotskiy. "Nutq va tafakkur". (Ilmiy asarlar to'plami).